

آماري از پدائت روستائي شيراز

«هند در روستاهای خود زندگی میکند نه در شهرهایش .
هنگامی که من موفق شوم دهات را از فقر نجات بدهم استقلال
تمام هند را بدست آورده ام !»

«مها تماگاندی»

«در این هیکل دردناک قرنهای رنج جلوه گر است
«وتر اژدی روزگار قامتش را دو تا کرده»
«انسان فریب خورده ماتم زده و نفرین شده»
«که از میراث پدران محروم گشته است و با این هیکل
اندوهبار خود»

«فریاد اعتراض را بر ضد نیرو هائی
«که حیات را بدین صورت زشت ساخته اند بلند میکند»
«اعتراضی که در عین حال پیشگوئی زندگی آینده»
«است.»

«ای . مار کهام : شاعر آمریکائی»

در این سالهای اخیر کاری بسیار اساسی و پرارزش در زمینه امور اقتصادی و اجتماعی
کشور ما انجام میشود و غالب است که آنرا بدون جار و جنجال و تظاهر و تبلیغات صورت
داده اند .

نتایج اینکار انجام اصلاحات عمیق و ضروری آینده و رفروم و تغییر وضع اقتصادی و
کشاورزی را تسهیل مینماید و مقدمه واجبی برای آن بشمار میآید . کار مورد بحث آمار
گیری دقیقی است که اداره آمار عمومی متصدی آنست .
آمار گیری اداره آمار عمومی در ایران بیسابقه است . بریک روش و پایه علمی قرار

دارد. برای حسابها و تخمینهای اقتصادی و اجتماعی مبداء و وسیله کار است میزان صحیح جمعیت کشاورز و شهر نشین مملکت را معین میکند و از روی آن تولید و مصرف عمومی را میتوان اندازه گیری کرد. برای بعضی ادعاها و یاوه سرائیهای پوچ و بی اساس پاسخی دندان شکن است و برای آنها که باین آب و خاک علاقه دارند وسیله کار و راهنمای صادق است. شاید انتقاداتی هم بیعضی مسائل مربوطه آن وارد باشد اما ارزش آن در کشوری که هنوز برای اساسی ترین رشته های حیاتی خود ناقص ترین آمار را فراهم نموده است آنقدر زیاد میباشد که هر نوع انتقادی را تحت الشعاع قرار میدهد.

نتایج کار اداره آمار عمومی تا حال در ۸ سری و چهار جلد کتاب منتشر شده (یا لااقل این میزان بدست حقیر رسیده است) سری اول مربوط با آمار کاشان است (رجوع شود به شماره ۷ صفحه ۴۷۴ این مجله) و آخرین کتاب درباره اصفهان از این کارها «آمار گیری بهداشت روستائی شیراز» و «آمار جامعه کارکنان دولت» گویا تر آموزنده تر و قابل استنتاجتر بنظر میرسد اما چرا این نوع آمار برداری ادامه پیدا نکرد؟ چرا ادامه پیدا نکرد؟ چه خوب بود آمار گیری بهداشت روستائی در نواحی و سرزمین های عزیز و زرخیزی چون آذربایجان خوزستان خراسان نواحی غرب و جنوب شرق نیز انجام میشد و چه خوب تر بود اگر آمار از تولید و مصرف نواحی کشاورزی و روستاها (رکن اصلی اقتصاد ایران) و ایلات تهیه میشد تا از روی آن اولاً میزان محرومیت و عقب ماندگی اقتصادی و کیفیت زندگی اکثریت قاطع هم میهنان را تخمین میزدیم و ثانیاً میزان تولید کشاورزی را معین میکردیم و نیازی به تخمینهای تبلیغاتی و غیر علمی نداشتیم...

آنچه بنام آمار گیری بهداشت روستائی شیراز منتشر گردیده است نمونه گویا و متأثر کننده ایست که بر بیشتر نقاط کشور با ضرائب خفیف قابل تطبیق بنظر میاید. شاخص های تکامل اقتصادی را از روی این آمار با آسانی میتوان تنظیم نمود. در این آمار نه تعداد مردگان بدست آمده است و نه احتمال بزندانگی. از شاخص های درجه دوم نیز مانند درآمد واقعی فردی و آمار غذا و لباس و پناهگاه چیزی وجود ندارد اما آنچه در آمار گیری بهداشت روستائی بدست آمده منبع و سرچشمه تمام این شاخص ها است.

آمار گیری بهداشت روستائی شیراز در سال ۱۳۳۳ انجام گردید و در مقدمه اعلام شده است این آمار گیری قسمتی از برنامه های سازمان همکاری بهداشت است که با کمک آمار عمومی و سازمان بهداشت جهانی و دانشکده پزشکی شیراز تهیه گردید. برای بررسی میزان تکامل اقتصادی و رفاه مادی افراد يك جامعه بضروریات اولیه زندگی و کمیت و کیفیت پر خورداری از آن توجه میشود. ضروریات مذکور عبارتست از خوراك پوشاك مسكن بهداشت و فرهنگ. در آمار بهداشت روستائی باین ضروریات کم و بیش توجه شده است:

کلیات: تنظیم کنندگان بررسی آماری اعلام میدارند: «منظور از این آمار گیری اینست که وضع بهداشت دهاقین و مشکلات اصولی بهداشتی آن نواحی تعیین شود و اطلاعات آماری که بتواند در طرح و قیاس برنامه های لازم برای رفع این مشکلات مفید واقع شود تهیه گردد.» تعداد دهاتی که برای این آمار گیری مورد استفاده قرار گرفته به ۵۰ میرسد

و در ۴ تا ۳۷ کیلومتری جنوب شیراز واقع است. این روستاها نمونه واقعی بسیاری از دهات استان فارس است و خصوصیات مشترک با سایر دهات فلات ایران و خصوصاً دهات فلات مرکزی دارند. برای مطالعه کننده این آمارگیری سؤالی خود بخود مطرح میشود و آن اینست که هر گاه در ۳۷ کیلومتری شیراز وضع خوراک و مسکن و بهداشت روستائیان تا این درجه تاسف آور باشد دهات دور افتاده کرمان و بلوچستان چه وضعی دارند؟

متصدیان آمارگیری قبلاً يك مامور كماك بهداشتی به ده روانه ساخته اند تا منظور و مقصود از این آمارگیری را برای اهالی تشریح نماید. يك يادو روز بعد هیئت ۴ یا ۵ نفری از مامورین آزموده بده میروند و با کلیه خانواده های ده مصاحبه مینمایند و پرسشنامه ها را تکمیل میسازند.

بسیار جای تاسف است که روستائیان زحمت کش ما تا این اندازه چشمشان از مامورین ترسیده است.

روستائیان خصوصاً و دیگر مردم بطور کلی وعمومی سعی دارند با مامورین کمتر تماس پیدا کنند. بر خورد با مامور دولت و خصوصاً ژاندارم و پاسبان وقاضی مطلوب تشخیص نشده و اگر انصاف دهیم حق با مردم است.

در ۵۰ ده مورد آمارگیری به ۱۹۱۱ خانه مراجعه شد و با ۱۹۶۵ خانوار مصاحبه گردید. نشریه آماری مینویسد «۹۵٪ از کلیه خانوارها تیکه با آنها مصاحبه شد از لحاظ برخورد و همکاری با مامورین خوب و ۲٪ متوسط و يك درصد بد بودند.» این عکس العمل مطلوبی است که مردم ساده دل و هوشمند روستاها در برخورد با مامورین صالح ظاهر ساختند تعداد افراد خانوارها با دقت تعیین و برآورد گردیده است ۵۵٪ از خانوارها تعدادشان ۳ یا ۴ یا ۵ نفر بوده است.

حد متوسط نفرات خانوار در نواحی روستائی شیراز ۴٫۶ نفر است جمعیت ۱۹۶۵ خانوار به ۸۶۶۶ میرسد و در این میان تعداد خانوار ۳ نفری ۳۷۲ و ۴ نفری ۳۳۸ و ۵ نفری ۳۷۴ میباشد. نشریه اضافه میکند: تمام دهات دارای راههای قابل عبور (اقلاً با جیب) میباشد ولی در فصل زمستان و مواقع بارانی راه عبور ۱۵ ده قطع میشود. هیچ کدام از دهات دارای برق تلفن یا سرویس پست نیست. در ۷ ده تنها وسیله ارسال مراسلات دو چرخه پائی است و فقط اهالی سه ده نزدیک جاده برای رفت و آمد بشیراز از اتوبوس استفاده میکنند. مالکین این دهات مانند تمام ایران ساکن ده نیستند؛ فروشندگان سیار و دوره گرد حرفه باغلب دهات رفت و آمد دارند و حوائج اهالی را تامین مینمایند... پس از این مطالب نشریه با مورو مسائل اساسی دیگر میپردازد.

خوراک: مجموع کالری و ویتامین که روستائیان شیراز در قبال کار مداوم بدست میاورند ناچیز و متأثر کننده است. مقایسه این میزان کالری و ویتامین با دیگر کشورهای جهان حاصلی جز یأس و اندوه ندارد. تازه منشاء این کالری مختصر حبوبات و غلات است نه اغذیه گران قیمت. بهتر است رشته سخن را بدست نشریه بسپاریم: «از خانواده های دهات سؤال شد

* برای بحث درباره شاخص ها رجوع شود به «اقتصاد عقب مانده» شماره اول

آیا در عرض هفته قبل بعضی انواع مواد غذایی را مصرف رسانده اند یا نه و نیز چند دفعه آنها را مصرف کرده اند. تصور نمیرود این توضیح ضروری باشد که غذاهای مورد پرسش غذاهای گرانقیمت است نه نان و پنیر و سبزی عادی و پیش پا افتاده؛ نشریه ادامه میدهد: «مصرف فراورده های شیرین روستائیان شیراز کم است. فقط ۴۵ درصد خانواده ها در عرض آن هفته نوعی لبنیات مصرف کرده بودند که بطور متوسط کمتر از دو بار در هفته بود.

در فهرست فراورده های شیر مصرف ماست از همه بیشتر یعنی حد متوسط یک بار در هفته برای هر خانوار میباشد. در بین کلیه لبنیات محلی نسبتاً ماست از نظر بهداشتی سالمتر تشخیص گردید. استفاده از محصولات شیر در فصل بهار حداکثر و در زمستان خیلی کم است. کمترین مصرف شیر در تابستان است که بعلت فاسد شدن آن را زود میفروشند. «آیا این مطالب نیازی به توضیح دارد؟ خانواده روستائی هر هفته کمتر از دو بار نوعی لبنیات مصرف می کند. آنها نه تمام خانوارها. فقط ۴۵ درصد آنها. برای روستائی شیراز در زمستان شیر وجود ندارد در تابستان آنرا بفروش میرساند تا فاسد نشود. و باز بمطالب نشریه گوش فرا داریم:

« ۵۴ درصد خانواده ها از سبزیجات استفاده می کنند .. بطوریکه مدارک نشان میدهد در درجه اول گوشت مصرف زیادی دارد در صورتیکه از ماهی بندرت استفاده میشود و مصرف تخم مرغ نیز جزئی است... در مناطق مورد مطالعه که بهداشت محیطی خیلی ضعیف است سبزی و شیر خام عوامل مهمی برای مبتلا به بیماری های زوده و امراض دیگر است. افسوس! و اینک جدولی بسیار جالب و گویا:

درصد خانواده هایی که بعضی مواد غذایی معین را لااقل یکبار در هفته قبل از مصاحبه صرف کرده بودند.

(روی کلمات بعضی مواد غذایی و لااقل یکبار در هفته تامل شود)

درصد خانوارهای مصرف کننده	درصد خانوارهای مصرف کننده	درصد خانوارهای مصرف کننده	تعداد مصرف خانوار
شیر	تابستان ۱۵	بهار ۳۶	۲۳
پنیر	زمستان ۱	تابستان ۶	۳
ماست	پائیز ۴	بهار ۴۷	۲۸
سبزی خام	زمستان ۱۰	تابستان ۲۷	۲۳
سبزی پخته	« ۳۲	« ۵۱	۴۶
میوه تازه	« ۲	« ۸۳	۵۲
شیرینی و آجیل بهار	۴۰	زمستان ۵	۳

جدول برای گوشت ماهی به تنهایی و تخم مرغ و گوشت پرندگان کره و عسل و دیگر مواد مقوی چیزی ندارد. بحکایت جدول بیست و سه خانوارها هفته ۵۰ بار شیر مصرف می کنند ۳ درصد پنیر و ۲۸ درصد ۱۰ بار ماست... آیا گویاتر از این جدول مطلبی درباره محرومیت غذایی و کمبود ویتامین و کالری روستائیان زحمت کش وجود دارد؟

پوشاک: نشریه آماری در مورد پوشاک روستائیان چیزی ننویسد و باید وضعیت پوشاک را از روی

ديگرامور قياس كرد اما نشریه مورد بحث بر آوردي از در آمد سالانه خانوار دارد كه براي تخمين هزینه و جوهی كه صرف پوشاك میشود مفید است

در آمد سالانه : نشریه آماری مینویسد : « حد متوسط در آمد سالانه يك

خانواده در دهات مورد مطالعه ۸۰۰۰ ریال تخمین شده است . « بموجب آمارهای سازمان ملل متحد در آمد سالانه فردی در هند ۳۲ دلار و در اندونزی ۲۲ دلار است . كه بترتیب معادل تقریبی ۳۲۰۰ و ۲۲۰۰ ریال میگردد . اما بنا بر تخمین نشریه آماری و اینکه هر خانواده را بطور متوسط پنج نفر حساب کنیم در آمد سالانه متوسط فردی روستائیان پیرامون شیراز بالغ بر ۱۶۰۰ ریال می گردد و از كم در آمدترین مردم جهان نیز در آمد روستائی ها كمتر می گردد . و چنین است یکی دیگر از شاخص های تكامل اقتصادی ما .

سكونت : « در آنجا مقداری خانه های محقر گلی وجود دارد كه در میان كوچه

های خاکی و كشیفتنك و پیچ در پیچ ساخته شده معمولا هر خانه دارای يك حیاط چهار دیواری است كه در آن حیوانات نگاهداری میشوند . ممكن است چند خانه دارای يك حیاط بزرگ باشند . اغلب اتفاق می افتد كه دویاسه خانواده دارای يك خانه میباشند خانه ها كوچك است و سه ربع (۷۶ ز .) خانواده ها بیش از يك اطاق ندارند . بقدرت می توان خانواری را یافت كه بیش از سه اطاق داشته باشند ۱۸۲ محل سكونت (۹ ز .) اصلا آفتابگیر نبود و فقط در ۲۹۶ سكنی (۵ ز .) هوا میتواند جریان داشته باشد .

تراكم جمعیت عمومیت دارد . و اگر در نظر بگیریم كه ۴ متر مربع اطاق و تقریباً ده متر مكعب هوا برای هر فرد كافی باشد در می یابیم كه ۸۰ ز . مردم جای كافی ندارند . در کشورهای غرب گاهی جمعیت بیش از دو نفر در يك اطاق بعنوان تراكم جمعیت تلقی میشود و روی این حساب (۸۵ ز .) روستائیان شیراز در امكانه زیست میکنند كه دچار تراكم جمعیت است و اینك يك جدول گویای دیگر :

تعداد اطاق	تعداد خانوار	در صد
۱	۱۴۹۰	۷۵٫۸
۲	۳۷۲	۱۸٫۹
۳	۷۲	۳٫۷
۴	۱۹	۱٫۰

حد متوسط تعداد اطاق هر خانوار ۳٫۱ میباشد . و حد متوسط تعداد افراد در اطاقها ۳٫۴ میباشد . كلبه ها باخشت ساخته شده و معمولا يك اطاق دارد . ۹۹٫۷ درصد خانوارها اظهار میدارند دارای يك یا چند فرش و یا نوعی پارچه ضخیم برای خوابیدن هستند . برای تصویر رقت انگیزی كه از وضع سكونت روستائیان شیراز ترسیم شده است چیزی نمیتوان اضافه كرد !

اوضاع زندگی : « از ۱۹۶۵ خانواری كه با آنها صاحب شد ۶ خانوار

(۳ ز .) دارای زمین بودند و بقیه دهقانانی هستند كه برای مالكین خود كه معمولاً در یکی از شهرهای بزرگ زندگی میکنند كار می کنند . بطوری كه معمول میباشند معمولا هر دهه دارای يك نفر مالك می باشد كه نامبرده ممكن است گذشته از ابن دهه صاحب دهات دیگری نیز باشد . «

عظمت و اهمیت مشکل زمین در این کشور از روی این مطالب بخوبی استنباط میگردد و کلمات مکرر معمولاً که نویسندگان مودب و باتراکت نشریه آماری بکار برده اند چیزی از فصاحت موضوع نمی‌کاهد. در زیر عنوان اوضاع زندقی مطالب دیگری بچشم نمیخورد:

« از ۱۹۶۵ خانوار روستائی شیراز فقط ۶ خانوار دارای زمین بودند. « همین يك جمله برای تشریح وضع زندقی روستائیان کفایت میکند؛ مالکیت بزرگ منشاء فقر و فساد و بدبختی روستاها.

فرهنگ: « از کل جمعیت ۵۰ ده که سن آنها از دهسال بیشتر است ۵ درصد سواد خواندن و نوشتن و کمتر از يك درصد فقط سواد خواندن دارند و ۹۴ درصد بیسوادند. در جنس مذکر تعداد باسوادان بیشتر از جنس مؤنث است و نسبت باسواد آن در افراد زیادتر از دهساله ده درصد است و کمتر از دو درصد فقط خواندن میدانند. ۵۸۸۵ ر. بیسوادند در زنان از دهساله بیلا کمتر از يك درصد سواد خواندن و نوشتن دارند و ۹۹٫۵ درصد بیسوادند. در ۴ ده از ۵۰ ده دبستان وجود دارد و اغلب دهات دارای مکتب هستند که در آنجا قران و گاهی خواندن و نوشتن باطفال یاد میدهند و در ۸ ده از ۵۰ ده يك یا چند رادیو هست. « همین و همین. روزنامه - کتاب. سینما - تئاتر؟ صحبتش را نکنید زیرا مایوس کننده است.

بهداشت محیط: « در مطالعه بهداشتی ۵۰ ده نزدیک شیراز وجود انواع مختلف حشرات اهلی در منازل ثبت شد. مصاحبه کنندگان شخصاً مگس را در منازل دیدند و سایر حشرات را از اعضای خانوار پرسیدند. نوع سؤال این بود که ظرف ۲۴ ساعت گذشته حشرات خاصی را در منزل دیده‌اند؟ اغلب پاسخ دهندگان در تمایز بین بعضی حشرات اشکال داشتند ولی معذالک استنباط میشود که حشرات این منازل موجد خطرات بهداشتی زیادی هستند. « این جدول هم برای حشرات خانه‌های روستائی تنظیم شده است!

انواع حشرات	فصل حداقل	فصل حداکثر	میانگین
موش	تابستان ۹۹ درصد	پائیز ۱۰۰ درصد	۱۰۰
مگس	زمستان ۸۱ درصد	تابستان ۱۰۰ درصد	۹۸
انواع پشه	زمستان ۶۸ درصد	بهار ۱۰۰ درصد	۹۶
کنه	زمستان ۷۸ درصد	بهار ۹۸ درصد	۹۲
کیک	زمستان ۶۷ درصد	بهار ۹۵ درصد	۹۰
شپش	بهار ۸۳ درصد	زمستان ۹۶ درصد	۸۷

باین ترتیب روستائیان شیراز با بیشتر حشرات که عامل یا ناقل بیماریهای واگیردارند روابط دوستانه بسیار نزدیک برقرار کرده‌اند؛ اما امکان سرایت بیماری توسط دامها نیز نباید فراموش گردد. و چنانچه دیدیم روستائیان شیراز از اکثر دامهای خود همخانه و یا همسایه‌اند. در جدول زیر منازلی که حیوانات وارد آن میشوند نشان داده شده است:

نام حیوانات	تعداد خانوارها	درصد
مرغ و خروس	۱۳۶۰	۶۹٫۲
گوسفند و بز	۴۵	۲٫۳
الاغ	۳۱	۱٫۵
گاو	۲۵	۱٫۲

ولی خطرات بهداشتی دیگر نیز در اثر عادات محلی اشخاص بوجود میاید. نتایج آمارگیری نشان میدهد که از هر ده خانوار ۹ خانوار برای شستن ظروف از خاک استفاده می کنند و سه چهارم خانوارها از خاکستر و ۸۲ خانوار که معادل ۴۲ درصد خانوارها میشوند از پهن و سپس نشریه اضافه میکند. در دهات مورد مطالعه هیچگونه وسائل و کارمندان پزشکی وجود ندارد در ۳۷ دهه ماههای های محلی وجود دارند که هیچگونه تعلیمات ندیده اند.

توزیع جمعیت وز ناشوئی: نشریه آماری در این زمینه مطالب جالبی دارد. مهمترین نکته در وضع و توزیع جمعیت جوان بودن ساکنین این روستاهاست. در اینجا سن متوسط تقریباً ۱۷ سال است. یعنی سن نصف افراد جمعیت کمتر از ۱۷ سال و نصف دیگر ۱۷ سال یا بیشتر بود. و سپس نشریه بمقایسه میپردازد. میان سن در آبادان ۱۸ و در کاشان ۲۰ است. و در بعضی کشورهای غربی معمولاً در حدود ۳۰ سال میباشد. کلمات معمولاً که مکرر در نشریه بچشم میخورد نه دردی را دوامیکند و نه از جنبه های تأثر آور این آمارگیری می کاهد. مفهوم اینکه سن میانه در روستاهای شیراز ۱۷ سال و در کاشان ۲۰ سال است روشن بنظر میرسد. یعنی هر گاه سن کلیه مردگان را بر تعداد آنان قسمت کنیم و یاسن کلیه زندگان را بر آنها بخش نمائیم حاصل ۱۷ میشود. اما بقول نشریه این سن متوسط در غرب ۳۰ سال است. بموجب آخرین آمار سازمان ملل احتمال بزندگی در ۱۹۴۶ در آمریکا ۶۵٫۴ سال بهنگام تولد بوده است. (رجوع شود باقتصاد عقب مانده شماره اول دوره سوم این مجله) نشریه ادامه میدهد: نسبت بین دو جنس (زن و مرد) در جمعیت مورد مطالعه تا اندازه با ترتیب است. در دهات شیراز نسبت دو جنس در اطفال کوچک بیش از معمول بواحد نزدیک است و این موضوع معمولاً (باز هم معمولاً!) در جائیکه تلفات کودکان و سقط جنین زیاد است صحیح میباشد. نشریه میافزاید در بین ساکنین دهات شیراز معمولاً از دواج در سنین کم صورت میگیرد. اغلب دختران قبل از ۱۵ سالگی و تقریباً تمام تا بیست سالگی ازدواج کرده اند. و مردان معمولاً بین بیست تا ۲۵ سالگی ازدواج میکنند. تعداد زنان بیوه بیش از دو برابر مردان بیوه میباشد و علتش اینست که بطور کلی شوهران مسن تر بوده و بنابراین خطر مردن آنان بیشتر از زنان است.

اینها مطالب و نتایجی است که از سرشماری بهداشت روستائی شیراز بدست می آید و اینهاست جنبه های اقتصادی و اجتماعی این آمارگیری. آنچه با آن اشاره شد محتویات شماره سری دوم نشریه اداره آمار عمومی است که بزبان علمی و بیطرفانه تهیه گردیده است. و اینهاست آنچه که شاخصزنده از میزان عقب ماندگی و محرومیت مردم روستاهای شیراز را بدست میدهند. مردمی که بارسنگین تولید ملی را بردوشهای خسته و فرسوده خود دارند بیهمه نان میدهند و خود از بی نانی رنج میبرند.

ناصر و ثوقی

تهران - آبانماه ۱۳۳۷